

УДК 504.03

В'юн В.Г., Кузьменко О.Б., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили

Суперечності – основна рушійна сила взаємодії людського суспільства та природи і закономірність гармонійного етапу їх взаємовідносин

У статті показано, що людина на вищому ступені еволюції життя найбільше впливає на природу. Розкриваються суперечності, на підставі яких відбувається розвиток взаємовідносин суспільства та природи. Розглянуто етапи взаємодії людини з навколишнім середовищем та на підставі порівняння з періодами історичного розвитку концепції К. Маркса зроблено висновок щодо закономірності та неминучості нового гармонійного етапу їх взаємовідносин.

It's showed in the article that human being on the highest stage of the life evolution constantly has the most influence on the nature. There contradictions being revealed, on the principle, of which the development of the interrelations between society and nature takes place. The interactions between human being and environment are examined and on the principle of the comparison with the periods of the conception of historical development of K. Marx the conclusion about regularity and inevitability of the new harmonic stage of their interrelations is done.

В'юн Валентин Георгійович – доктор економічних наук, професор, академік Української екологічної академії наук, проректор з економіки МДГУ, завідувач кафедри економіки і менеджменту. Коло наукових інтересів – удосконалення організаційно-економічного механізму природокористування, економіка природних ресурсів та природокористування, менеджмент виробничої діяльності в АПК, розвиток внутрішньогосподарських та міжгосподарських управлінських відносин (зліва).

Кузьменко Олександр Борисович – кандидат технічних наук, доцент кафедри економіки і менеджменту МДГУ. Коло наукових інтересів – маркетингові дослідження, екологічний менеджмент (справа).

Взаємодія живої речовини з неживою частиною природи відбувалась весь геологічний період Землі. За В. Вернадським, біосфера – це “стіжка динамічна система, рівновага, що встановилася в основних своїх рисах з археозою й незмінно діє протягом 1,5-2 мільярди років [1]. Протягом цього періоду живий світ змінився невідомо по своїй складності, починаючи з синьо-зелених водоростей, які створювали органічну речовину за рахунок споживання сонячної енергії, води, вуглекислого газу і мінеральних солей і закінчуючи людським суспільством, яке використовує для свого існування майже всі відомі ресурси природи, все більше розширюючи як їх перелік, так і масштаби. Мінеральна інертна речовина переробляється життям, перетворюється на нову якість, нову живу речовину. Масштаби цього процесу вражають своєю швидкістю та розмахом.

Тому цілком природним стало те, що людина на сучасному етапі еволюції найбільше за всіх представників біосфери використовує природу.

З початку виникнення життя на Землі в процесі еволюції боротьба за існування служила важливою умовою при взаємодії живих істот з природою. Людина опинилась на вершині еволюції, перемогла в боротьбі за існування, стала наймогутнішою силою Землі. Людина – невід’ємна частина природи і безумовно підпорядковується законам її розвитку. Один із основних законів природи – закон єдності та боротьби протилежностей. Згідно з ним суперечності є основною рушійною силою розвитку природи. Тому суперечність між людиною та природою – основна рушійна сила розвитку їх взаємодії. На думку авторів, одна із основних суперечностей полягає в двоєдиній сутності самої людини: біологічній та розумово-соціальной. За своєю тілесною будовою й фізіологічними функціями людина належить до тваринного світу. Хижацьке відношення до природи – це в першу чергу проява біологічної сутності людини, яке залишилося в його свідомості з початку еволюції, коли вона була оточена ворожими силами природи і їй приходилося у постійній боротьбі відстоювати своє існування. Але людина вже революційно відійшла та відрізняється від тварини. Розум, праця, соціальність та культурні стандарти протидіють тваринним інстинктам, що також проявляється в дбайливому ставленні до довкілля. Очевидно, що ні одна із сутностей людини не подолає іншу, але розвиток людини, у першу чергу психічний, приведе до свідомості гармонійних взаємовідносин з природою.

Людина стала наймогутнішою геологічною силою Землі. Масштаби людської діяльності вражають своїми розмірами, наприклад, людство щорічно видобуває близько 10 млрд. т гірських порід із надр Землі. Але, на жаль, одночасно з різким зростанням економічної могутності людини спостерігається відставання його духовного розвитку в ставленні до природи. Останнім часом ця суперечність привела до початку екологічної освіти, широкого громадського руху за охорону довкілля, виникнення величезної кількості організацій “зелених”.

Одним з основних законів економічного розвитку суспільства є закон зростання потреб людини [5]. Він полягає в тому, що матеріальні потреби суспільства є безмежними, а економічні ресурси – обмеженими. Крім праці та капіталу, обмеженими є і природні ресурси. Суперечність між зростанням потреб та обмеженістю природних ресурсів підштовхує людство до пошуків та розвитку альтернативних джерел енергії та ресурсозберігаючих технологій.

Спостерігаючи за використанням суспільством природних джерел органічних та неорганічних речовин, можна зробити висновок, що це споживання йшло від простого до більш складного. Якщо первісні люди вживали тільки ті продукти, що безпосередньо знаходились у природі, – м’ясо тварин, плоди рослин, то на сучасному етапі людина використовує для своїх потреб надра землі, впливає на Світовий океан, атмосферу. В зв’язку з цим можна простежити тенденцію розширення діапазону корисності природного потенціалу. Ті природні ресурси, які людина бере від природи на кожному етапі свого розвитку, можна назвати конкретним природним потенціалом. А те, що людина не може використати і не знає про природні джерела речовини та енергії (наприклад, радіоактивна руда стала сировиною лише в останні декілька років), можна визначити як абстрактний природний потенціал. Між цими двома сторонами природного потенціалу існує суперечність, яка рухає науку на подальші дослідження природи і дає людству надію на можливість знайдення нової сировини та джерел енергії. Абстрактний природний потенціал вміщує в собі не тільки Землю. В майбутньому людство вийде на простір Всесвіту і буде використовувати інші планети.

Людське суспільство розвивається нерівномірно. Є високорозвинуті країни, є ті, які розвиваються, та слаборозвинуті. Високорозвинуті країни використовують природні ресурси по всьому світу

(США купують сировину у 40 країнах). У деяких країнах вся економіка на природному багатстві (Кувейт). Суперечність між національними економіками окремих країн і глобальною екологічною ситуацією на Землі спонукає розвинуті країни турбуватись не тільки за екологічний стан у себе, а й на всій планеті.

У сучасній науковій літературі [6; 7] взаємодія людського суспільства та природи поділяється на етапи, які в цілому повторюють розвиток та зміну суспільно-економічних формацій – первісний, рабовласницький, феодальний, капіталістичний, і з ростом продуктивних сил кожного суспільства суперечності між людиною та природою наростали одночасно з суспільними суперечностями. Особливо виділяється період після Другої світової війни, коли економічно розвинуті країни вступили у стадію постіндустріального розвитку. Цей же період характеризується розвитком глобальної екологічної кризи. Концепція історичного розвитку була розроблена Карлом Марксом [8], і він довів цілком логічно і послідовно взаємозв'язок розвитку продуктивних сил з формою людського суспільства. Марксу ми зобов'язані фундаментальною ідеєю, що “капіталізм – система, яка розвивається і яка вийшла з конкретного історичного минулого та повільно, нерівномірно рухається до іншої, неясно розпізнаної форми суспільства” [9]. Так і взаємовідносини суспільства та природи на підставі діалектики розвитку рухаються до іншої, більш високої форми цієї взаємодії, яка характеризується гармонізацією відносин людини та природи. Що людство підійшло до цього нового етапу, свідчать всебічний розвиток екологічної освіти, широкий громадський рух за охорону довкілля, пошук та використання альтернативних джерел енергії, ресурсозберігаючих технологій, прийняття національних і міжнародних законів і програм про охорону природи. Дію законів діалектичного розвитку у відношенні до природи можна спостерігати на сучасному етапі в залежності від економічного рівня розвитку країн.

У високорозвинутих постіндустріальних державах проводиться значна робота по збереженню довкілля, від них виходять ініціативи угод на міжнародному рівні, частину свого валового національного продукту вони витрачають на поновлення природного фонду, найбільший процент заповідників знаходиться в розвинутих країнах. Найбільшу шкоду природі завдають країни, які розвиваються, для інтенсивного розвитку яких необхідне бурхливе опанування природними багатствами. У країн з низьким рівнем розвитку немає продуктивних сил,

які здатні руйнувати природу, але вони у більшості своїй є сировинними джерелами розвинутих країн. Оскільки економічні зв'язки охоплюють країни всього світу, то й питання екології становляться всесвітніми.

Ще одним доказом переходу до якісно нових взаємовідносин людини з природою є відкриття Вернадським основного закону біосфери: кількість живої речовини є планетною константою... за весь геологічний час [1]. Корисні копалини, які видобуває людина для отримання енергії, – це накопичена живою речовиною сонячна енергія минулих геологічних епох. Якщо людина вивільняє цю енергію, то для підтримки рівноваги біосфери вона повинна повертати до природи живі істоти, тобто рослини та тварин.

Таким чином, якісно вищий етап гормонального розвитку людського суспільства і природи обумовлений діалектикою їх розвитку за суперечностями та за законами природи.

Висновки

1. Суперечності між людиною і природою існували і будуть існувати завжди як рушійна сила їх взаємовідносин.
2. Людина і природа – одне ціле, яке підлягає загальним законам діалектики.
3. У своєму розвитку суспільство закономірно підійшло до нового етапу відносин з природою, обумовленого законами діалектики, необхідністю якого є гармонійний розвиток.

Література

1. Вернадский В.И. Биосфера // Собр. соч. – М., 1960. – Т. 5.
2. Дарвин Ч. Происхождение видов путем естественного отбора. – 2-е изд. – СПб.: Изд. В.И. Губинского, 1912.
3. Эйген М., Винклер Р. Игра жизни. – М., 1979.
4. Николис Г., Пригожин И. Самоорганизация в неравновесных системах. – М., 1979.
5. Основи економічної теорії: політекономічний аспект / За ред. Г.Н. Климка, В.П. Нестеренка – К.: Вища школа; Знання. – 1997.
6. Білявський Г.О., Падун М.М., Фурдуй Р.С. Основи загальної екології. – Київ: Либідь, 1993.
7. Бачинський Г.А. Основи соціоекології. – Київ, 1995.
8. Маркс К. Капитал. – Т. 1, 2, 3. – М., 1949.
9. Хейлбронер Р., Тупоу Л. Экономика для всех. – Новосибирск, 1994.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2002